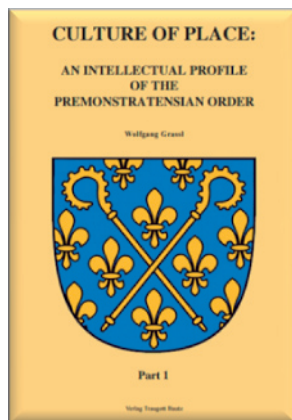

Egy elszalasztott lehetőség – a premontrei rend intellektuális profilja

Wolfgang Grassl terjedelmes írásával igényt jelent be, hogy műve hosszú időre egyet jelentsen a nagybetűs premontrei monográfiával. A nagyreményű vállalkozás időszerű, a rend történetét a kezdetektől tárgyaló írás meglehetősen régen, a XX. század első harmadának végén jelent meg¹ az azonos családnevű *Basilius Franz Grassl* tollából. A méretek imponálóak; közel 700 oldal két kötetben, több mint 1100 idézett forrás és történeti, filozófiai, teológiai irodalom a bibliográfiában. A cím három nagyobb fejezetből és a függelékből áll. Az első kötet első felét a rendtörténet teszi ki, majd külön fejezetben áll elénk 35 híres szerzetes

Szent Norberttől a XX. századig. A premontrei Parnasszuson három magyart is találunk, Kunc Adolf történetírót, Iréneusz József Károly fizikust és Mécs László költőt. A második kötetben olvasható Grassl írásának legizgalmasabbnak ígérkező része, a teljesen új megközelítésből írott rendi karakterológiai kísérlet. A recenzió a mű ezen részére (The Premonstratensian Intellectual Style) szorítkozik. Kíváncsivá tett az újszerű megközelítés, az érdekelt, hogy sikerül-e ezen az úton a rend intézményét és lényegét megragadnia.

Az osztrák szerző, Wolfgang Grassl az egyesült államokbeli St. Norbert College in De Pere, Business Administration professzora.² Tudományos tevékenysége elsősorban a közgazdaságtan különböző szakterületeire, a marketingre és a menedzsmentre terjed ki, de érdeklődik a katolikus társadalomelmélet és eszmetörténet iránt is.

1 *Der Praemonstratenserorden, seine Geschichte und seine Ausbreitung bis zur Gegenwart.* Von Basilius Franz Grassl. Tongerloo (1934); Basilius Franz Grassl: A premontrei rend szentjei. Életrajzok és elmélkedések. Kiadja a Csornai Prépostság, Budapest, 1942.

2 <http://www.snc.edu/academics/faculty/wolfgang.grassl.html>

Talán nem tévedek, ha a Grassl által alkalmazott módszertannal kapcsolatban – egykori közgazdaságtani tanulmányaim alapján – feltételezem, hogy annak egyes elemei, vagy akár az egész metodika, egyszerű átvétel a szerző fő szakterületéről. Az elemzés menete mindenesetre feltűnően hasonlít az ökonomia számos területén (döntéshozatal, versenyképességi mérések, piaci teljesítménymérések) széles körben alkalmazott ún. karakteralkotási eljárás-hoz. Az asszociatív eljárás lényege, hogy adott termék vagy szolgáltatás piaci teljesítményét egy síkon, több, akár tucatnyi kritérium alapján is egyidőben mérik, majd az eredményeket grafikus felületen ábrázolják. Az eljárás kitűnően alkalmazható versenyelőnyök és versenyhátrányok feltérképezésére, fejlesztési területek kijelölésére, vagy – személyi erőforrások felmérésére alkalmazva – képzési igények felmérésére, felvételi szempontok megállapítására.

A módszer lényegi eleme annak grafikus vetülete, az ún. pókháló-, radar-, vagy sugárdiagram. Adott termékhez, szolgáltatáshoz, vagy személyi erőforráshoz kapcsolódó jellemzőket, vagy elvárt készségeket skálázott tengelyeken ábrázolják úgy, hogy a tengelyeket közös origóból kiindulva, a köríven egyenletesen elosztva, sugárirányban veszik fel. A tengelyek véges szakaszok, amelyek az adott kritérium alapján mért teljesítmények pontjait összekötve pókhálószerű rajzolat tűnik elő. A diagram középpontjához közelebb eső értékek (behorpadások) jelzik a fejlesztendő, az attól távolabb felvett értékek (kicsúcsosodások) az előnyös területeket.

Megfigyelésem szerint Grassl ezt az eljárást követve kísérelte meg a rend radardiagramját elkészíteni. A premontreiekhez, vagy általában egy katolikus szerzetesrendhez kapcsolható fogalmakból képzett tengelyeken kereste ki a rend által elfoglalt pozíciót. A rend intézményéről tizenkét kérdést felvetve írt, amelyek négy csoportba rendezhetők. A kötet egyértelmű hiányosságai közé sorolom, hogy ez a csoportosítás kimaradt a szerkesztési elvek sorából, így a tucatnyi teológiai, filozófiai, történeti és gyakorlati kérdés egymással keveredve, minden logikai sorrendet mellőzve követi egymást. A kérdésekben annyi közös, hogy dilemmák formájában vetődtek fel, a vonatkozó kritériumokhoz tartozó szélsőségek felvillantásával.

A filozófiai kérdésfelvetéseiben a tradicionalizmus és a progresszió (5. fejezet 1. pont), az idealizmus és a realizmus (5.2), a partikularizmus és az univerzalizmus (5.7) szélső értékei között kereste Grassl a premontreiek értékvalasztását és találta meg azt a hagyomány, a helyi értékek és a józan realitás tiszteletében. A magyar olvasók szívének kedves és a hazai premontreieket megtisztelő tény, hogy a filozófiai kérdéseket tisztázó szövegek dr. Takács Menyhért O.Praem. jászóvári prépost, meglehetősen régen, 1927-ben Berlinben kiadott: „Mi a bölcselet?” című műve alapján íródtak.

Nincs kétség az állásfoglalással kapcsolatban, már a rend alapítása is tradicionalista mozzanat volt; Szent Norbert reformja kísérlet volt a jezsuiták öskeresztény közösség eszményének felélesztésére. Az állítás, mely szerint a legerősebb rendi tradíció épp a tradicionalizmus, hosszas rendtörténeti vázlatban nyer bizonyítást; a XII. században ez a patrisztikát és Szent Ágostont jelentette a skolasztika helyett, az investitúra-harcban a pápa, a latin egyházszakadás idején a legitim pápa támogatását. A koldulórendek kanonizálásával jelentős progressziót integráló egyház hajójának tökesúlyát alkotva elleneztek a radikális szegénységet, és fékeztek a zsinatok jelentőségét a pápa hatalma rovására fokozni igyekvő konciliarizmust. Premontreiek (Johannes Bucka) képviselték a vádat Husz János ellen – Csehországban egyébként is különösen jelentős szerepet játszottak –, de már a trienti zsinat egyik főszereplője, később az ellenreformáció egyik vezetője is (Nicolas Psaume) a rend tagja volt. A tradicionalizmus perdöntő bizonyítékaként tárja elénk a szerző a rend és a janzenizmus viszonyát. A janzenizmus ellen a hivatalos római irányt követve annak ellenére felléptek, hogy az alapvetően Szent Ágoston tanaiból kiinduló és így a rendi filozófiával azonos alapon álló janzenista filozófia tökéletesen alkalmas irányzatnak tűnt a premontreiek számára, akik éppen ebben az időben keresték a megújulás lehetőségét a három évszázadon át tartó hanyatlás után. A továbbiakban ismertetett széles történeti tablóból mindössze egy szereplőt ragadnék ki: a XX. század végén élt Boniface Luykx belga premontrei kanonokot. Fellépéséig a tradicionalizmus a rend életében mindig a progresszió ellenzését és a hivatalos álláspont támogatását jelentette. Luykx ezt a hagyományt kiiktatva tiltakozott a II. vatikáni zsinat határozatai ellen, mondván, a monasztikus élet lehetőségei olyannyira visszaszorultak, hogy a Szent Norbert-i hagyományok az új latin szertartáson belül immár nem teljesíthetők ki. A nyolcvanas évek elején ezért attól elfordulva görög rítusú premontrei monostort alapított Kaliforniában.

A rendről kialakult konzervatív-tradicionalista képet a filozófiai alapvetés mellett meghatározta az is, hogy sokáig erős arisztokratikus karakterrel rendelkezett. Egyes németországi házak csak nemesi tagokat fogadtak be (Herrenstift), illetve több csehországi ház az uralkodó dinasztia tagjainak nevelését végezte.

A realizmus-idealizmus esetében a kép, ha lehet még egyértelműbb: a rend Szent Norbert Pierre Abélarddal folytatott vitái óta máig következetesen a realista pozíciót foglalta el. A Szent Ágoston-i tanítást, miszerint az igazság független annak elismerésétől, az idealizmus egyetlen irányzata sem rendítette meg.

A szerző négy teológiai jellegű kérdésben a rend értékválasztását vizsgálja a fideizmus és a racionalizmus (5.3), a spekulatív és monasztikus-spirituális teológia (5.5), a humanista jámborság és a skolasztikus intellektus (5.12), valamint a katolikus ortodoxia és az eretnekség között (5.9).

A premontrei rendet, történetének első szakaszában jellemzően anti-intellektuális karakter lengte körül. A meglepő állítás alátámasztására számos okot sorol fel a szerző. Elfogadhatjuk Grassltól magyarázatként Szent Norbert szerepvállalását a korszak legnagyobb intellektusának tekintett Petrus Abelardust elítélő zsinat munkájában, vagy a tényt, hogy a rendalapító nem volt magasan iskolázott és az egyetemi stúdiumokat sem támogatta, gondolhatunk a csodákat és a népi vallásosság elemeit a vallásgyakorlatba készséggel beépítő premontrei fideizmusra, okolhatjuk továbbá az Isten végtelensége és a racionális megismerés egymást kizáró voltát hirdető és a rendi tradíciót mélyen átitató *docta ignoratát*; de az anti-intellektualitást az Ágoston–Tamás ellentétből és a kötetben legerősebb érvként tálalt Szent Ágoston-i „*Philosophia ancilla theologiae*”-ből levezetni egészen biztosan súlyos tévedés.

A monasztikus és a skolasztikus teológiát taglaló fejezetben – amely Jean Leclercq tanulmánya³ alapján készült – érhető tetten leginkább a kötet íráskor alkalmazott módszertan. Grassl annak ellenére elvégzi ezen a tengelyen is a mérést, hogy az új aspektus nem hoz új eredményt. Semmitől sem zavartatva vonja le ugyanazt a következtetést sokadszorra is: a premontreiek szemben állnak a tomista-skolasztikus iskolával, a monasztikus-spirituális hagyományt és az általános értelemben vett humanista teológiát követik.

Megtudhatjuk, hogy a premontreiek, az egyház mindenkor hű fiai – az alapító Szent Norbert ikonográfiai attribútuma, az eucharisztia is erre utal – részt vettek a pogányok megtérítésében (főként a német–lengyel síkság Elbától keletre eső területein), az ellenük való harcokban (szentföldi missziók, *reconquista*) és az igaz hit védelmében a husziták, a valdensek, a katharok, az anabaptisták, majd a lutheránusok ellen. A pogányság és az eretnekség elleni küzdelem mellett a rendet elhagyó aposztaták és az eretnekség bűnébe esett szerzetestársak történetei is helyet kaptak ebben a fejezetben. Köztük egy a rend egyik női házát vezető Maria von Mossauról, akit az utolsó németországi boszorkányperben égettek meg, vagy Johann von Seelauról, aki a huszita háborúk nyitányaként az első defenesztrációt hajtotta végre Prágában.

A rendet elhagyók között, magyar példaként említi Fábíán Árpád egykori szombathelyi püspököt, aki – így a szöveg – a kommunista titkosszolgálat

3 Jean Leclercq: *The Love of Learning and The Desire for God: A Study of Monastic Culture*, New York, Fordham University Press, 1961.

együttműködő ügynöke volt. A kötetben szereplő történetből több tény ki-maradt, ezért olvasóként kell korrigálni, hogy Fábíán a rendet nem jószán-tából, hanem annak felosztása miatt még jászói novíciusként hagyta el, világi papként szentelték, vitatott karrierjét nem premontrei szerzetesként futotta be.

A rend és a gyakorlati élet viszonyát szintén négy dilemmában tárgyalja a szerző; teória vagy praxis (5.6), kontemplatív elmélyülés vagy világi-as kifelé fordulás (5.4), szigorú erkölcs vagy laxizmus (5.8), illetve bensősé-ges közösségi élet, vagy individualizmus (5.11). Sajnos itt sem sikerül a redundanciákat kiküszöbölni. Újra és újra megtudjuk, hogy a premontrei (ágostoni) intellektuális stílusban a tudás elválaszthatatlan annak gyakorlati alkalmazásától, a műveltség az erkölcstől. A tudásnak a célt kell szolgálnia, haszna és öröme egyenrangú. Nem arról van szó, hogy a teológiai kutatás nemkívánatos, de csak annyiban hasznos, amennyiben hozzájárul az egyház feladataihoz, Isten dicsőítéséhez és a hívek szolgálatához. A kontemplatív spiritualitás elemzésénél, amelynek eredőjeként az ágostoni tanítást: „ne ki-felé menj, önmagadba térj vissza, az ember bensőjében lakik az igazság” jelöli ki alapként. Újdonságként egyedül az a felvetés hat, hogy a rend egy-értelmű kontemplatív irányultsága ellenére, sem tudunk egyetlen premont-rei misztikusról sem.

A premontreiek morális kérdésekben is szilárdan kitartottak az ágosto-ni tanítás mellett: az ember annak ellenére felelős bűneiért, hogy nem tud nem vétkezni. Ellenálltak az erkölcstan bármely relativizálási kísérletének, később a jezsuitákkal és a tomista filozófusokkal folytatott évszázados vi-táik során többször vonták magukra a kálvinista és az ágostoni etika közti hidverés vádját. Alapja, hogy Ágostonnak a szabad akaratról, az isteni ke-gyelemről és a predestinációról szóló tanai – részben átalakítva – későbbi kálvinista értelmezésükben váltak közismertté.

A szerzetesi közösség életvitele alapján a premontrei rend a szigorú be-nedecki regulát követő monasztikus rendek (bencések, ciszterciták, kartha-uziak etc.) után következik a rendjük szervezeti felépítését róluk mintázó dominikánusokkal együtt. A sor a ferencesekkel folytatódik, a jezsuiták zár-ják. Jó felvetés a szerzótől az intenzív közösségi létezés és a viszonylag cse-kély társadalmi aktivitás szembeállítása, amelyet azonnal meg is válaszol. A feszültség ugyanis látszólagos, a magyarázat a rend újraindulását jelző cezúrában van; a rend korai szakaszára jellemző arisztokratikus karakter és a csekély szociális felelősségvállalás az újjászervezését követően nem jellemző. A premontreiek továbbra sem tekinthetőek szolgálórendnek, de sokan tevékenykedtek közülük szociális területen, köztük a XX. század leg-

ismertebb premontrei szerzetese, a holland Werenfried Philipp van Straaten, aki a Kirche in Not nevű katolikus segélyszervezet alapítója.

Grassl önálló fejezetben tér ki a rend történelemszemléletére (5.10), amelyben az emberiség történelme az üdvtörténet része. Isten az örök jelenben létezik, az idő csak az általa teremtett világban van jelen. A premontreiek közül számos történész került ki, közülük az egyik legismertebb Havelbergi Anzelm, Ravenna érseke, aki Norbert kortársa és követője volt. Augustinus Wichmans nevét érdemes még említeni, aki a *De Syntagma Pastorale* című művében üdvtörténeti vázlatot alkotott Ádám és Éva történetétől Jézus Krisztus működésén át Szent Norbertig, ezzel a rend létezésének teológiai igazolását adva.

Grassl kötetet záró összefoglalása szerint a premontreiek elsősorban és mindenekelőtt Szent Ágoston gondolati-teológiai rendszerének követői. Hiszik és vallják, hogy minden igaz tudás forrása az isteni kinyilatkoztatás. Számukra az igazság és a szeretet közötti lényegi kapcsolatot a monasztikus teológia tárja fel, amelyben a filozófia csupán segítséget nyújt, jóllehet a két tudomány közt nincs éles határ. A premontreiek életprogramja a tökéletesség elérése, amelyet a kontempláción keresztül spirituális közösségi térben kívánnak elérni, nagy jelentőséget tulajdonítva a liturgia szerepének, Mária és az eucharisztia tiszteletének. Istennel való kapcsolatuk érzelmi alapú, Isten szépségét a liturgiában, a mindennapi életben, a művészetekben és a természetben is keresik.

Grasslnak a rend karakterét leíró vállalkozása – mint általában minden interdiszciplináris kísérlet – izgalmas próbálkozásnak ígérkezett, az elért eredmény sajnos jelentősen elmaradt a valószínűsíthető családi és szakmai érintettség miatt is indokolt várakozásoktól.

A kötetben tárgyalt 12 kérdésben részint a rend története során valóban előállt válaszutakat vizsgál, részint tisztán elméleti felvetéseket tesz. A valós dilemmák fénytörésében felsejlő tulajdonságok, karakterjegyek alkalmasabbnak bizonyulnak a rend jellemzésére, mint az egyéb, tisztán elméleti felvetések, amelyek erőltetettek, helyenként evidenciák sulykolásába fulladnak. Az Ágoston–Tamás ellentétről, a monasztikus-spirituális és a skolasztikus-spekulatív teológia közti alapvető különbségekről 4-5 helyen is olvashatunk a kötetben.

Az írás fő erényének számító újszerű megközelítést, a meglepetés erejét és frissességét tompítja a már említett rossz szerkesztés és a rengeteg ismétlés. A gondolatmenet íve rendre megtörik, rendezetlen időbeli sorrendek, tényszerű tévedések keverednek a szövegbe. A kitartó olvasó a hatalmas információtengeren kemény munkával átkelve végül többet tud a tárgyról,

felvillannak a rend történetének érdekes epizódjai és alakjai, de mindez nem áll össze egységes képpé.

A könyv a tárgyalt strukturális hibái mellett a nehézkes szóhasználat miatt is kellemetlen olvasmány. Végig az volt az érzésem, hogy a született osztrák szerző arról akar meggyőzni, hogy anyanyelvén kívül az angol nyelvet is tökéletesen beszéli. Nem is adhatta volna ennek egyértelműbb jelét annál az eltökélt neofita buzgalomnál, amellyel az adott fogalmak, vagy események megnevezésére, az egyébként tökéletesen megfelelő, általánosan használatos szavak helyett ritka, patinás szakkifejezések után kutatott.

Grassl kötete hiába ígér sokat, jelen formájában nem tudja betölteni a hozzá fűzött reményeket. Egy alaposan átszerkesztett, rövidített német nyelvű második kiadással óriásit léphetne ez ügyben előre. Az esetleges második kiadásban lehetősége nyílna Takács Menyhért nyolcvan és Jean Leclercq ötven évvel ezelőtt napvilágot látott írásain kívül, a témában azóta született és említésre érdemes szövegekre is reflektálni.

Wolfgang Grassl: *Culture of place: An intellectual profile of the Premonstratensian Order.* (A hely kultúrája – A premontrai rend intellektuális profilja) Verlag Traugott Bautz, Nordhausen, 2012. Az I. kötet 417 o., a II. kötet 241 o.

Baranyai Balázs